

Misja

Prowadząc przez szereg lat Pismo Miłośników Przeszłości „Pro Memoria”, wychodziłem z założenia, że „pismo musi żyć”. Poza walorami publicystycznymi oznaczało to wyjście do odbiorców na zewnątrz, wyrażające się m.in. organizowaniem konkursów skierowanych do młodzieży, współorganizacją konferencji i wydarzeń kulturalno-oświatowych.

Zupełnie inną rzeczywistość napotkałem w strukturze organizacyjnej Muzeum Niepodległości, która z powodzeniem realizuje wspomniane wyżej zadania poprzez Dział Edukacji oraz Dział Historii i Badań Naukowych. Nie ma zatem potrzeby dublowania tych działań przez redakcję „Kwartalnika Kresowego”, wydawanego zresztą przez tę samą instytucję. Jednakże stwarza to możliwość poszukania aktywności na innych polach.

Przymiotnik zawarty w tytule periodyku kieruje uwagę na wschodnie (choć występuje też w odniesieniu do zachodnich, a nawet południowych) tereny dawnej Rzeczypospolitej. Nie jest przy tym definiowany okresem czasowym. Dlatego też niektóre z prezentowanych w nim materiałów sięgają jeszcze do okresu przedrozbiorowego.

Co więcej, tematyka poruszana w „Kwartalniku” wykracza poza największy zasięg terytorialny, jaki obejmowało dawne polsko-litewskie państwo. Sięga więc do miejsc związanych z dramatem Polaków zesłanych na „niehumanitarną ziemię” i do innych miejsc katongi.

Pragnąc przybliżyć te zagadnienia, Redakcja zaproponowała lekcje, na których omawiane są opublikowane materiały. Pierwszą z nich zatytułowano „Tragizm losów Polaków na Wschodzie na łamach »Kwartalnika Kresowego«”. Prelekcja podzielona została na dwie części. W pierwszej omówiono bogato ilustrowaną

działalność artystyczną Stanisława Katerli – nieznanego dokumentalisty Syberii oraz Aleksandra Sochaczewskiego, którego twórczość bardziej już znana, również związana jest z zsyłkami na „niehumanitarną ziemię”. Podczas zajęć zwrócono uwagę na różnice w ich twórczości.

W przypadku Karteli są to rysunki ogólne, dokumentujące w większości obraz miejsc i obiektów znajdujących się w Irkucku: Irkucki Zakład Solny, szpital, kościół, cerkiew, itd. Natomiast prace Sochaczewskiego uwidaczniają pełne bólu, cierpienia, tęsknoty postacie zesłańców. Artysta w mistrzowski sposób przedstawił odbicie duszy na ich twarzach.

W drugiej części przedstawiono fragmenty publikowanych w „Kwartalniku” wspomnień. Pierwsze z nich są autorstwa Stefana Filemona Osuchowskiego. Za działalność we wrocławskiej PPS Frakcja Rewolucyjna w 1909 roku został skazany na karę śmierci, zamienioną następnie na dożywotnie osiedlenie się na Syberii. Spisał tam swoje przeżycia, które zatytułował: *Tam polskie próchnięją kości...*

Drugie z zaprezentowanych fragmentów wspomnień napisane zostały przez Felicję Polkowską, nauczycielkę, która wraz z mężem i synkami mieszkała w Baranowiczach. Tam zastał ich wybuch II wojny światowej. Przeżyła deportację, pracę w sowchozach na terenie Kazachstanu. Następnie za Armią Andersa podążyła do Iranu, stamtąd wraz z grupą Polaków została przetransportowana do Indii, a następnie do Lusaki w Rodezji Północnej. Po wojnie, do końca życia, mieszkała wraz z rodziną w Wielkiej Brytanii. Jej bolesne wspomnienia pełne są opowieści o rozłąkach i szczęśliwych powrotach.

Obie relacje stanowią ważny przyczynek do dalszych historycznych badań, a skupienie młodzieży wyraźnie wskazywało, że lekcja odniosła pozytywny efekt.

Kolejna lekcja zatytułowana została: „Życiorysy z Kresów – losy ludzi, historia miejsc”. Zgodnie z tytułem zaprezentowano w niej sylwetki znanych, jak też zapomnianych postaci oraz miejsc, omówionych na łamach „Kwartalnika” w 2021 i 2022 roku¹.

¹ Były to m.in.: rozmowa z Franciszkiem Haberem; wspomnienie prof. Iłora Skoczyłasa i prof. Olgi Płamienieckiej, a także materiały dotyczące m.in.: Anny Iwanownej Abrikosowej, Kazimierza Górskiego, Kazimierza

Warto podkreślić, że pozyskane od zagranicznych autorów materiały stanowią duże wzbogacenie treści zawartych w „Kwartalniku”. Należy mieć nadzieję na dalszą owocną współpracę, tak jak już się to dzieje w przypadku współpracy pomiędzy archiwami Polski i Ukrainy².

Krzysztof Bąkała

Banacha, Michała Rouby, Narcyza Olizara, Jana Styki, Kazimierza Chodzińskiego, Ignacego Kozińskiego, Witolda Szolcini, Ignacego Drexlera, Juliana Włodzimierza Tarczyńskiego, Stanisława Filiberta Fleurego. Opisywanymi miejscami oraz wydarzeniami były m.in.: Krzemieniec, Powszechna Wystawa Krajowa we Lwowie w 1894 roku czy też kresowe twierdze.

² Więcej w: J. Krochmal, *Wspólne dziedzictwo Rzeczypospolitej – nowy etap współpracy z archiwami Ukrainy* „Miscellanea Historico-Archivistica” 2025, t. 32, ss. 235–237.